

K příspěvku J. Pařeza:

1 – Kartuše odkazující původně na první oddělení knihovny, které obsahovalo bible, konkordance, patristiku a výklady Písma. Pod ní pozdější a nesprávný nápis *Classis philosophica, medica et mathematica*.

2 – Kartuše odkazující původně na třetí oddělení knihovny, obsahující kanonické právo a koncily a jejich výklady. Připojen pozdější nesprávný nápis *Classis civilistica*.

NĚKOLIK ÚVAH O POČÁTKÁCH OBNOVENÉ KLÁŠTERNÍ KNIHOVNY NA STRAHOVĚ A JEJÍM INTERIÉRU V RANÉM NOVOVĚKU

JAN PAŘEZ

SOME CONSIDERATIONS ON THE BEGINNINGS OF RESTORED MONASTERY LIBRARY AT STRAHOV AND ITS INTERIOR IN THE EARLY MODERN PERIOD

This study presents a reconstruction of the history of the library hall and collections of Strahov Premonstratensians, starting with the foundation of the modern collection by Abbot John Lohel at the end of the 16th century. It follows the building of new premises, their gradual equipment with richly painted Baroque bookshelves complete with inscriptions, and their alterations until mid-18th century.

Key words: Strahov – Premonstrates – monastery library – Theological Hall – interior furnishings

Strahovská knihovna, jak se tradičně i v odborné literatuře nazývá knihovna premonstrátské kanonie na Strahově v Praze, byla a je jedním z center české vzdělanosti a zásobárnou informací z široké škály vědních oborů. S ohledem na její význam i pro veřejnost, čerpali z ní vědomosti zprvu ti konventuálové, kteří vyučovali v arcibiskupském semináři, později ti, kteří působili na pražské univerzitě (např. J. L. Jandera, J. Zeidler) i knihovníci, kteří se v odborné veřejnosti prezentovali jako víceméně soukromí vzdělanci (G. J. Dlabač, I. Zahradník, C. Straka). Právě od Dlabačových časů sloužily knižní sbírky jako zdroj vědomostí i pro širší vědeckou obec.

Dějiny této klášterní knihovny však dodnes nejsou dostatečně objasněny, což je způsobeno nesoustavně dochovanými dokumenty ke klášterním dějinám. Díky úsilí Jiřího Pražáka víme, že počátky knihovny sahají až do dob vzniku Strahovského kláštera a že některé svazky z nejstarší vrstvy knižních sbírek jsou dodnes na Strahově uloženy. Jisté je ale také, že v období mezi husitskými válkami a příchodem opata Jana Lohela (1586–1612) do opatského úřadu existovala knihovna jen v omezeném rozsahu co do počtu svazků a že pro ni nebyl vyhrazen zvláštní prostor.¹

Kolem obnovy knihovny po nástupu opata Jana Lohela existuje stále mnoho nejasností a tápání, a to jak v ohledu na knižní fond, tak na vznik a vybavení knihovnických sálů. Přitom právě doba opatů Jana Lohela, Kašpara Questenberka (1612–1640) a Kryšpína Fuka (1640–1653) položila základy dnešní sbírce. Situace je ovšem ztížena tím, že po více než

¹ Jan PAŘEZ, *Diplomatika a správa premonstrátské kanonie na Strahově v 16. století (1510–1586)*, Sborník archivních prací 53, 2003, s. 307–523, zde s. 457. Inventář kláštera z roku 1555 uvádí liturgické knihy v kostele na regálu (18 svazků), „*drahý počet kněh in theologia starodávnych*“ v opatově pokoji v kapli sv. Anny, a „*lepší a přední knihy in theologia*“ v zamčené almaře v komoře u přední světničky.

padesáti letech úsilí o její vybudování byla knihovna v roce 1648 z větší části vyloupena švédskou armádou generála Königsmarka.² Nejvíce strahovských knih skončilo nakonec v knihovně Královské akademie v Turku (Åbo), kde byly v 19. století zničeny při obrovském požáru předtím, než některý z našich historiků stačil provést jejich řádnou evidenci. Přesto však mnohé svazky z původní sbírky na Strahově zůstaly; dodnes se dají identifikovat podle supralibros zmíněných opatů, či na základě vlastnických přípisků.³ Jejich počet se dnes podle průzkumu blíží ke čtyřem stovkám.⁴

Počátky obnovené knihovny jsou spojeny s Janem Lohelem. Strahovské anály, byť byly retrospektivně sestaveny až po třicetileté válce, uvádějí citaci z oslavné řeči opata Questenberka k odcházejícímu Lohelovi: „*Tu bibliothecae praeclarum aedificium et plurimos codices praestiti.*“⁵ Mnohem pozdější údaje o lokalizaci knihovny v blízkosti Lohelova obydlí i datum vzniku knihovního prostoru, kladené k roku 1594, se doposud nepodařilo v pramenech ověřit.⁶

Akvizice knih po vyloupení v roce 1648 postupovala zprvu pomalu, a teprve rapidní přírůstek svazků v šedesátých letech 17. století měl za následek potřebu výstavby nového knihovního depozitáře, který je dnes nazýván Teologickým sálem. Ten je v současnosti považován za nejstarší známý a stále sloužící knihovní prostor na Strahově. Vznikl počátkem sedmdesátých let 17. století z podnětu tehdejšího opata Jeronýma Hirnhaima (1670–1679). Architektem a stavitelem Teologického sálu byl v Praze se usadivší italský architekt Giovanni Domenico Orsi.⁷ Štuková výzdoba od neznámého řemeslníka byla vyzdobena freskami až po téměř padesáti letech, a to strahovským konventuálem Siardem Noseckým u příležitosti oslav stého výročí přenesení ostatků zakladatele řádu sv. Norberta z Magdeburku na Strahov (1627). Tehdy také došlo k menší stavební úpravě sálu, jejíž povaha dnes není v literatuře zcela objasněna: do původní architektonické koncepce však zřejmě nezasáhla.

Interiér Teologického sálu se s několika málo modifikacemi dochoval ve stavu, v jakém se nacházel v poslední čtvrtině 17. a první čtvrtině 18. století; to se ovšem netýká knižní sbírky, jež byla několikrát manipulována, naposledy zásadně knihovníkem C. Strakou před sto lety.⁸ Dnes se také nachází v Teologickém sále řada kusů nábytku, sbírka zemských a hvězdných glóbů a několik obrazů. Těm se pochopitelně věnovat nehodláme, jen se zmíníme o integrální části knihovního interiéru, o kompilačním kole.

Tento příspěvek se zaměří na několik nově zjištěných skutečností, které povedou k úvahám o stáří a původním umístění knihovního interiéru Teologického sálu. Pro zjištění chronologické posloupnosti jednotlivých událostí, jako je vznik skříní a jejich výzdoba, jejich umístění a systém evidence svazků, použijeme retrogradní postup.

² O Švéděch na Strahově naposledy Bořek NEŠKUDLA, *Strahovská knihovna v době švédského vpádu v roce 1648*, in: *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru*. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru, Ústí nad Orlicí 2008, s. 249–264, kde i shrnutí starší literatury.

³ B. NEŠKUDLA, *Strahovská knihovna*, s. 260–262.

⁴ Informace na základě rozpracovaného seznamu Bořka Neškudly.

⁵ Strahovská knihovna (dále SK), *Annales Strahovienses I*, rkp. sign. DJ III 2, f. 198r. Text přejat z oslavné řeči Lohelova nástupce v úřadu Kašpara Questenberka.

⁶ Např. Dominik K. ČERMÁK, *Premonstráti v Čechách a na Moravě*, Praha 1877, s. 59. Necitovanou zmínku o knihovně z roku 1615 uvádí i Antonín MRKVIČKA – Jiří HRUBEŠ – Jiří ŽANTOVSKÝ – Běla KOCOURKOVÁ, *Strahovská knihovna. Památník národního písemnictví*, Praha 1955, s. 6.

⁷ Pravoslav KNEIDL – Pavel PREISS – Anna ROLLOVÁ, *Strahovská knihovna Památníku národního písemnictví*, Praha 1988, s. 59–95.

⁸ Srov. Jan PAŘEZ, *Cyril Antonín Straka (1868–1927). Strahovský bibliotékař*, *Bibliotheca Strahoviensis* 3, 1997, s. 213–243.

Knihovní skříně

V letech 1992–1994 byl interiér Teologického sálu restaurován.⁹ Šlo především o knihovní skříně, podlahu a freskovou výzdobu. Před restaurováním byly všechny skříně provedeny v šedomodré barvě, a to včetně vnitřní části dřevěných kartuší, které byly zasazeny do značně poškozených dekorativních řezeb. Při průzkumu, který předcházel samotné obnově původního vzhledu, bylo zjištěno, že nejstarší barevná vrstva skříní i řezeb byla červená. V dřevěných kartuších byly objeveny alegorické polychromní malby, zobrazující tematická oddělení knihovny. Malby byly několikrát zakryty barevnými vrstvami, nejprve bílou, poté kobaltovou a nakonec šedou. Zároveň byly odhaleny nápisy na řezbě pod kartušemi, které původně označovaly oborové třídění uložených knih.

Pokusíme se zjistit, jakým způsobem došlo ke změnám výzdoby knihovnických regálů. Dnes zabírají prostor při všech čtyřech zdech sálu. Podíváme-li se blíže na skříně na východní stěně, která je nejdelší a bez přerušení nejuplněji vybavená, brzy si povšimneme disproporcí. Spodních šest polic po celé délce sálu tvoří jakýsi původní uzavřený korpus, což by nevyplulovalo, že mohly být instalovány až po jeho vystavění. Proti tomu však hovoří značně nepravidelné střídání silnějších a slabších stojen. Silnější se nacházejí v místě, kde k sobě přilehly dvě původní skříně, stojny jsou v místě tudíž zdvojené; slabší jsou prosté vertikální příčky. Na základě toho lze vyvozovat, že regály byly staršího původu.

Horní část regálů od sedmého do desátého je však členěna tak, že se střídají vyšší sekce se čtyřmi policemi (sedmou až desátou) a nižší o polici jediné (celkově sedmé). Jejich napojení na spodní korpus je neorganické (stojny – vertikální spodní a vrchní části na sebe nenavazují a jsou asymetricky umístěny) a je zřejmé, že horní části byly přizpůsobeny architektonickému (stavebnímu) členění nově postaveného sálu, byť původně tvořily – v jiném prostoru – integrální součást celého interiéru.

Podle zpráv klášterních análů došlo k poslední významné stavební úpravě ve dvacátých letech 17. století. Nový pohled na chronologii úprav interiéru poskytuje portrét opata Mariana Hermanna, uložený ve Strahovské obrazárně.¹⁰ Jeho autor, strahovský konventuál a malíř Siard Nosecký, zachytil opata Mariana v knihovně, takže na pozadí spatřujeme část regálů v původní (a dnes obnovené) červené barvě a kartuši s řezbami, pod níž je umístěn nápis *Classis theologica*. Obraz v kartuši je již přemalován, snad šedou barvou. Na zadní straně plátna je rukou 18. století zapsán text, který uvádí, že se jedná o opata Mariana Hermanna (1711–1741), který restauroval a rozšířil knihovnu v roce 1722, a odkazuje i na věk portrétovaného v oné době (47 let), který odpovídá opatově stáří; narodil se v roce 1675.¹¹ Jde o první doklad ukončení stavební rekonstrukce sálu,¹² celá výzdoba však byla uzavřena až před oslavami stého výročí přenesení ostatků sv. Norberta z Magdeburku na Strahov v roce 1727, jak o tom svědčí i nápis na Noseckého fresce v Teologickém sálu. Tento údaj ovšem nic neprozrazuje o době pořízení obrazu. Nepochybně vznikl až po rozšíření sálu a regálů, neboť opat byl jistě portrétován až v souvislosti s ukončením svého díla.

⁹ Archiv Královské kanonie premonstrátů na Strahově. *Restaurátorská zpráva o restaurování interiéru Teologického sálu*, 1994. Restaurování provedl Jaroslav Benda, Oldřich Tatter a Stojan Genčev.

¹⁰ Strahovská obrazárna – Obrazárna královské kanonie premonstrátů na Strahově (dále SO), inv. č. O 436.

¹¹ Na obrazu chybně 1673.

¹² P. KNEIDL – P. PREISS – A. ROLLOVÁ, *Strahovská knihovna*, s. 62. Strahovské analý o této činnosti zcela mlčí. Obraz byl vystaven v roce 1938, srov. *Umění v Čechách XVII. a XVIII. století. Pražské baroko 1600–1800*, Praha 1938, s. 587, č. 601.

Obraz je dokladem vzniku knihovních skříní časově i místně před Hermannovou přestavbou, neboť nebyly pořízeny na míru do nového prostoru, nýbrž jemu přizpůsobeny až po jeho zbudování.

Dalším prvkem – v současnosti dekorativním, původně však evidenčním – je devět malovaných dřevěných kartuší, které jsou umístěny na nejvyšších skříních. Všechny jsou dnes zasazeny do dřevěného řezaného ornamentálního dekoru v modré a zlaté, což je ovšem barevnost, která vznikla až při obnově původního stavu v devadesátých letech 20. století. Tato řezbářská výzdoba – tentokrát bez kartuší – se nachází také na horní části ostatních skříní. Jejich délka respektuje rozměry zmíněného „nástavce“ (části, přizpůsobené novým rozměrům Teologického sálu), proto jejich vznik musíme datovat do období Hermannova rozšíření knihovny v letech 1721–1722. Jak bylo zmíněno výše, na Hermannově portrétu od Noseckého je vnitřek zobrazené kartuše již zakryt šedou barvou. Důvodem k zakrytí původní ikonografie byla skutečnost, že již neodkazovala k tematickým celkům knižní sbírky.

Kartuše díky svému obsahu přinášejí nové otázky. Jak bylo výše zmíněno, kartuší je celkem devět. První zahajuje severní část regálů, poslední zakončuje jižní část. Nápis pod nimi jsou následující: *Classis scripturistica* (2×), *Classis theologica*, *Classis canonistica*, *Classis civilistica* (2×), *Classis historica et politica*, *Classis philosophica, medica et mathematica*, a *Classis philosophica, medica et arithmetica*.

Západní strana je bez kartuší. Přestože jsou skříně nižší, je zřejmé, že do prostoru pod klenbu nebylo možno kartuše umístit kvůli nedostatku prostoru mezi horní částí polic a klenbou. To je dáno kromě jiného i tím, že souvislá linie interiéru je přerušována okny, takže regály probíhají v těchto pasážích jen do výše oken.

Nápis pod kartušemi až na výjimky neodpovídají jejich ikonografii. Jisté vysvětlení přinese nahlédnutí do katalogu Strahovské knihovny z roku 1672,¹³ tedy z doby, kdy starší knižní fond našel v novém sálu útočiště. Katalog uvádí devět tříd (*classes*). Knihy jsou řazeny v jednotlivých třídách či odděleních podle velikosti (*in folio, in quarto, in octavo, in duodecimo et decimo sexto*) a neobsahují signatury.

První třída obsahovala bible, konkordance, patristiku a výklady Písma. Té ikonograficky odpovídá dnes v pořadí osmá kartuše. Sedící ženská postava, nad kterou se vznáší holubice, zobrazení Ducha svatého, drží v pravé ruce pero a v levé rozevřenou knihu, v níž jsou na levé straně napsány litery IHS, na pravé hebrejský text. Nalevo od postavy jsou vyobrazeny Desky zákona, tedy Dekalog. V textu pod kartuší je však nápis *Classis philosophica, medica et mathematica*.

Do druhé třídy patřila teologie, morálka, dogmatika a katechismus. Zde pořadí odpovídá: v druhé kartuši je vyobrazena sedící ženská postava se sluncem na prsou, v levé ruce drží otevřenou knihu, v níž je Boží oko, v pravé pero. V pozadí lze spatřit kropenku, křtitelnicí a oltář. Žena spočívá nohama na třech postavách, představujících pohana a heretiky. Pod kartuší je ale nápis *Classis scripturistica*.

Ve třetí třídě bylo zařazeno kanonické právo a koncily a jejich výklady. Vyobrazení nacházíme na páté kartuši, kde sedící ženská postava s tiarou na hlavě drží v pravé ruce svitek,

¹³ SK, rkp. sign. DK I 18. *Catalogus librorum bibliothecae Strahoviensis anno 1672 confectus*. Srov. Bohumil RYBA, *Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze, IV, Strahovské rukopisy DH–DK*, Praha 1970, s. 436–438, č. 2208. Opat Hirnaim se v klášterních análech zmiňuje, že na konci prosince 1672 vyhotovil katalog a začal knihy zvolna rozřazovat do skříní, srov. SK, rkp. sign. DJ III 3. *Annales Strahovienses*, tomus II (1670–1681) (dále AS II), p. 214.

na klíně jí spočívá rozevřená kniha, z níž visí na stužkách pečeti. Kolem ní jsou na zemi poházeny hořící svíce. Nápis nesprávně uvádí *Classis civilistica*.

Čtvrtá třída byla určena pro civilní právo a jeho výklady. V tomto případě jí lze přiřadit v pořadí šestou kartuši, jejíž ikonografie odpovídá i připojenému nápisu *Classis civilistica*. Sedící korunovaná mužská postava drží v pravé ruce váhy, v levé rozevřenou knihu. Napravo od ní leží lev, který v tlapě třímá meč.

V páté třídě se nacházela profánní historie a politika. Ikonograficky ji lze spojit s dnes čtvrtou kartuší, v níž sedí ženská korunovaná postava vybavená atributy světské moci. V její blízkosti se nacházejí válečné symboly – zbraně, praporec, na horizontu v pozadí je vyobrazen hrad. Nápis pod kartuší však zní *Classis canonistica*.

Šestá třída byla věnována medicíně, filozofii a matematice. Té odpovídá dnes devátá kartuše, na níž sedící ženská postava s univerzitním baretem na hlavě drží v pravé ruce pero, levá podpírá na klíně rozevřenou knihu. Vlevo od postavy jsou na zemi kvadrant, pravítko, kružidlo, úhelník, úhloměr a zemský glóbus, napravo na polici dózy, na zemi hmoždíř a svíce. Kartuše nese nápis *Classis philosophica, medica et arithmetica*.

Šedmá třída obsahovala kazatele (*concionatores*), tedy homiletickou literaturu. Své symbolické vyobrazení našla na dnes první kartuši, na které spatřujeme ženskou postavu na kazatelně. V ruce drží krucifix, před sebou má na pulpitu rozevřenou knihu. Nad kazatelnu se vznáší Duch svatý v podobě holubice. Nápis opět chybně uvádí *Classis scripturistica*.

V osmé třídě katalog uvádí řečníky, básníky a gramatiky. V současnosti třetí kartuše nepochybně patřila k této třídě, neboť obsahuje sedící ženskou postavu korunovanou vavřínovým věncem. V levé ruce drží otevřenou knihu, v pravé pero. Kolem ní jsou na zemi rozmístěny různé hudební nástroje, harfa, lyra, basová flétna, šalmaj, barokní trubka a viola da gamba. Napravo v pozadí se nad krajinou vznáší pegas. Nápis *Classis theologica* nekoresponduje s popisem.

V posledním, devátém oddělení byli uloženi církevní spisovatelé a asketové. Na dnes čtvrté kartuši sedí ženská postava s univerzitním baretem. V pravé ruce má pero, v levé zavřenou knihu. Napravo od křesla jsou přesýpací hodiny a lidská lebka. Na klíně postavy leží trnová koruna. Obsahu neodpovídá nápis pod kartuší *Classis historica et politica*.

Původně tedy vyobrazení v devíti kartuších souhlasila s tematickým obsahem devíti oddělení knihovny. Tuto shodu lze datovat k roku 1672. V tomtéž roce byly skříně natřeny, patrně červenou barvou.¹⁴ Knihovna byla tehdy rozdělena na větší část (severní) se třemi zdvojenými okny pro uložení knih a menší (jižní) s jedním zdvojeným oknem, která měla sloužit buď jako studovna, obydlí (snad pro knihovníka) nebo prostor pro uložení menších knih.¹⁵ O dva roky později zřídil opat Hirnhaim nad horním ambitem zvláštní knihovni místnost pro právnické a matematické knihy.¹⁶ Jedná se bezpochyby o prostor, který se dnes nachází za severním vstupem do Teologického sálu, kde končí spojovací chodba mezi oběma sály, v současnosti využívaná pro návštěvnický okruh knihovny, případně v depozitáři „E“, který následuje severním směrem.

Nejpozději po roce 1727 již byly obrazy v kartuších přemalovány a zároveň pod ně byly umístěny nápisy s novými názvy knihovních oddělení. Je však možné, že se tak stalo ještě dříve.

¹⁴ AS II, f. 234v.

¹⁵ AS II, p. 213; srov. též Martin HORYNA, *Praha – Strahov. Č. p. 132–IV. Dějiny objektu*, Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů, prosinec 1984, strojopis, s. 39.

¹⁶ AS II, f. 293v.

Nyní se obraťme do doby předcházející výstavbě Teologického sálu, tedy po švédském vyplenění knihovny (1648). Tehdy totiž byl nejspíš užíván starší systém signování knih, který byl posléze opuštěn. Podle něj byly svazky řazeny do celkem sedmnácti skupin.¹⁷ Jestliže švédská armáda s sebou odvezla polovinu či větší část knihovny, původní knihovní skříně zůstaly na Strahově poloprázdné a jen zvolna byly doplňovány akvizicemi. Jejich znatelný nárůst lze datovat do šedesátých let 17. století, kdy byla získána Freislebenova knihovna a mnohé další přírůstky.¹⁸

V roce 1665 nalézáme zmínku o knihovně v deníku opata Vincence Makaria Franka (1658–1669). Frank uvádí, že začal pořádat knihovnu, neboť mnohé knihy byly rozházené, nebo ležely nakupeny na zemi.¹⁹ Přírůstky také nepochybně změnilly obsahovou strukturu knižní sbírky a pro její lepší evidenci byly svazky opatřeny novými signaturami právě v této době. S tímto Frankovým členěním knihovní sbírky nelze rozhodně ikonografii kartuší spojovat. O dva roky později byl opat nucen řešit potíže týkající se starého knihovního sálu, kde se objevila velká trhlina. Po obhlídce a poradě s architektem Gottwickem se nakonec rozhodl zamezit zřícení prostoru tím, že stavba byla sepnuta příčnými železnými táhly.²⁰ Ani v tomto případě však není lokalizace knihovny uvedena.

Nicméně nahlédneme-li do německé bible vytištěné v Kolíně nad Rýnem roku 1621, jež je dnes uložena právě v Teologickém sálu knihovny pod signaturou BY III 25, na předním předeštlé nalezneme vlastnický přípisek Davida Altmanna z Eydenburku. Na frontispisu se pak nachází následující zápis: „*Ex donatione ornatissimi viri domini Davidis Altman, civis et pictoris Pragensis, qui etiam bibliothecae hujus nostrae classes coloribus distinxit gratis: oretur pro eo, ut Deus ipse sit merces ejus. Anno Christiano MDCXXXII, die Maji 16.*“

Strahovský knihovník G. J. Dlabáč cituje zmíněný záznam ve svém *Künstlerlexikonu*,²¹ aniž jej vysvětluje. Absence jakéhokoliv výkladu byla způsobena skutečností, že kartuše i nápisy v jeho době již neodpovídaly tematickému řazení knih, a proto byly již dříve částečně či zcela zakryty šedou barvou. Dlabáč tedy nemohl vědět, k čemu se výraz „*classes*“ konkrétně vztahoval, stejně jako jeho následovníci.

Zmínovaný David Norbert Altmann z Eydenburku byl pražský malíř, který značnou část svého života spojil se Strahovským klášteřem, a to jak po stránce umělecké, tak úřednické. Jeho životní osudy nelze na tomto místě podrobně vylíčit, ostatně tak učinili jiní,²² lze je však v jednotlivostech doplnit. Syn hradčanského primátora Jiřího Altmanna a bratr sochaře Daniela Altmanna David se snad od roku 1617 učil malířem ve Vratislavi, odkud se po jistých nesnázích vrátil do Prahy až roku 1624. Roku 1628 je uváděn jako měšťan práva sv. Jana pod Petřínem, kde slíbil pomoc při výzdobě oltářů na slavnost Božího těla proti domu U Zlaté koule i výzdobu radní světnice na svůj náklad.

¹⁷ Dle sdělení Bořka Neškudly.

¹⁸ Srov. Pavel KRIVSKÝ, *Obnova Strahovské knihovny v letech 1658–1669*, Strahovská knihovna 14–15, 1980, s. 111–120.

¹⁹ SK, rkp. sign. DJ III 1, *Diarium abbatis Strahoviensis*, 1661–1669 (dále DAS), p. 670, 14. dubna 1665.

²⁰ DAS, p. 764, 12. ledna 1667.

²¹ Gottfried Johannes DLABÁČ, *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*, Erster Band. A–H, Prag 1815, sloupec 41. Od něj údaj převzali všichni pozdější autoři, kromě níže jmenovaných nejobsáhleji Prokop TOMAN, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, I, Ostrava 1993⁴, s. 16–17.

²² Karel Vladimír HERAIN, *České malířství od doby rudolfínské do smrti Reinerovy. Příspěvky k dějinám jeho vnitřního vývoje v letech 1576–1743*, Praha 1915, s. 53–54; Michal ŠRONĚK, *Matyáš Mayer; Oldřich Musch a David Altmann – pražští malíři první poloviny 17. století*, *Umění* 40, 1992, s. 148–162; Tyž., *Pražští malíři 1600–1650*, Praha 1997, s. 25–27, kde i starší literatura.

Dále se zaměříme především na jeho činnost související se Strahovským klášteřem. K roku 1632 se vztahuje zmíněný zápis o výzdobě strahovské knihovny, kterou pořídil zdarma,²³ o rok později opatřil obraz sv. Rocha pro stejnojmenný kostelík v areálu Strahovského kláštera.²⁴ V letech 1633 až 1638 štafíroval (zdobil) oltář, který vytvořil jeho bratr Daniel pro klášterní kostel.²⁵ V roce 1640 vytvořil David Altmann pohledový plán toku Vltavy od počátku Svatojánských proudů ke Karlovu mostu v Praze, na němž zachytil dle pokynů opata Kryšpína Fuka plavební překážky v toku a systém dopravy lodí proti proudu. Opat Fuk jej použil pro splavnění toku Vltavy za účelem transportu soli. Téměř tři metry dlouhé tzv. Altmannovo panorama bylo zhotoveno na papíře ve dvou exemplářích, z nichž jeden byl zaslán 1. prosince 1640 do Řezna císaři, který splavnění financoval.²⁶ V roce 1642 namaloval na plátně obraz sv. Václava do žateckého kostela,²⁷ k němuž měli strahovští premonstráti patronátní právo. Dne 10. ledna 1644 byl přijat do staroměstského malířského cechu.²⁸ V létě téhož roku štafíroval křeslo v kapli sv. Norberta.²⁹ V letech 1647–1654 o něm dokumenty hovoří jako o strahovském hejtmánu, nejvyšším hospodářsko-správním úředníku.³⁰ Zemřel v roce 1656, zanechav po sobě poslední vůli v malostranských knihách testamentů.³¹ Herainův názor, že přes časově náročnou funkci strahovského hejtmána zastával Altmann i důležitou úlohu v malířském cechu díky své zámožnosti,³² lze postavit do jiného světla, když zmíníme, že jeho dům v dnešní Nerudově ulici, jediná Altmannova pražská nemovitost zmíněná v berní rule, je uveden jako nuzný.³³

Podle přípisu v řečené knize z fondů knihovny tedy Altmann „rozlišil skříně barvami“. Výraz „classes“ tu je nutno samozřejmě chápat v přeneseném smyslu, znamená vlastně třídy, v knihovně pak tedy jednotlivá tematická oddělení. O jaké rozlišení se mohlo jednat? Jen stěží se lze domnívat, že by Altmann nabarvil jednotlivé skříně různými barvami; to se nám zdá být esteticky neúnosné, navíc pokud by šlo o pouhé barevné rozlišení jednotlivých skříní, domníváme se, že by tato skutečnost nebyla natolik významná, aby se o ní knihovník zmiňoval v donačním přípisu do knihy.

²³ Důvodem, proč Altmann práci ve Strahovské knihovně provedl zdarma, byla snad skutečnost, že v té době ještě nebyl členem malířského cechu.

²⁴ M. ŠRONĚK, *Pražští malíři*, s. 26; Pavel VLČEK (ed.), *Umělecké památky Prahy. Pražský Hrad a Hradčany*, Praha 2000, s. 60.

²⁵ Milada VILÍMKOVÁ, *Stavebně historický průzkum Prahy. Kostel Nanebevzetí P. Marie. Hradčany. Blok číslo 1221 mezi ulicemi Strahovská, Pohořelec. Dějiny budovy*, Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů, Praha 1986, strojopis, p. 32; K. V. HERAIN, *České malířství*, s. 54.

²⁶ Národní archiv (dále NA), Řád premonstrátů Strahov, kart. č. 443. O splavnění a panoramatu nejdrobněji Cyril STRAKA, *Svatojánské proudy a splavnění horní Vltavy*, Rozpravy České akademie věd a umění. Třída I, číslo 68, Praha 1924. Viz též Josef HONS, *Když měřičkové, rybníkáři a trhání krajem táhli*, Praha 1961, s. 25–36, a Tyž, *Vodní cesta vltavskolabská v nejstarších náčrtech, mapách a plánech. Údobí přísežných mlynářů zemských*, Dějiny věd a techniky, 1972, s. 134–153. Plán, uložený v NA, Řád premonstrátů Strahov, Sběrka map a plánů, č. 136, byl v roce 2007 restaurován a digitalizován.

²⁷ C. STRAKA, *Svatojánské proudy*, s. 16.

²⁸ M. ŠRONĚK, *Pražští malíři*, s. 26.

²⁹ NA, Řád premonstrátů Strahov, stará signatura XVII A 37. Nákras křesla s datací 1644, na verzu smlouva o díle s opatem Kryšpínem Fukem z 16. 6. 1644.

³⁰ K. V. HERAIN, *České malířství*, s. 54; M. ŠRONĚK, *Pražští malíři*, s. 26–27. Vzhledem k tomu, že jako strahovský hejtmán byl zmiňován v nejrůznějších dokumentech, lze považovat tvrzení C. STRAKY, *Svatojánské proudy*, a J. HONSE, *Když měřičkové*, které patrně od dříve jmenovaného přejal, že totiž David Altmann byl bratrem strahovského hejtmána Norberta Altmanna, za chybné.

³¹ M. ŠRONĚK, *Pražští malíři*, s. 27.

³² K. V. HERAIN, *České malířství*, s. 54.

³³ Václav LIVA, *Berní rula*, III, *Pražská města*, Praha 1949, s. 118. Šlo o dnešní č. p. 234; U Hlubokého sklepa, majitel D. N. Altmann byl starší pořádku malířského a sklenářského a obecní starší. Dům prodal roku 1656.

Na tomto místě je tedy vhodné formulovat hypotézu, podle níž lze autorství malovaných kartuší, odkazujících k jednotlivým třídám, přisoudit právě Davidu Altmannovi z Eydenburku. V roce 1632 refletovaly obrazy v kartuších původní tematické členění lohelovsko-questenberkovské knihovny. Na základě starších strahovských signatur nejsme bohužel schopni určit pořadí kartuší ani systém řazení svazků, a to proto, že jsme o původním fondu před švédským vyrabováním informováni je útržkovitě. Knižní fond byl navíc ještě jednou manipulován v 60. letech 17. století.

Nedostatek místa a snad i špatný statický stav staré knihovny prostory si vyžádal stavbu nového – dnes Teologického – sálu na počátku opatského úřadu Jeronýma Hirnhaima. Nové uspořádání knih využilo starší a mnohem přehlednější dělení na devět oddělení a zcela pominulo Frankův systém signatur, na které v roce 1672 nově sestavený katalog rovněž vůbec neodkazoval.

Na první pohled se zdá být logičtější, že vznik malovaných kartuší souvisí s knihovním sálem, nově vzniklým ve stejné době. V tom případě bylo možno předpokládat, že původní Altmannovy kartuše byly odstraněny, což ovšem neodpovídá tehdejší dobové snaze o zachování a využití všech starších stavebních i výtvarných prvků. Strahovské domácí prameny se navíc o pořízení nových kartuší v době výstavby Teologického sálu vůbec nezmiňují. Kvalita obrazů v kartuších ani schopnosti pisatele této statě bohužel neumožňují bližší dataci jejich vzniku z pohledu umělecko-historického a bude tak možno učinit až po řádné analýze.

Umístění knihovny v období před výstavbou Teologického sálu

Pokusme se ještě zamyslet nad polohou staršího prostoru knihovny před stavbou Teologického sálu. M. Horyna umístil knihovnu – zmíněnou roku 1667 v deníku opata Francka – do tzv. Lohelova křídla, dnes klášterního refektáře, které se nachází na jihozápadním nároží budovy konventu, jižně od dnešního vstupu do Teologického sálu. Zároveň tento prostor spojuje s blíže nelokalizovanou školou.³⁴ Trakt byl vybudován za opata Lohela na počátku 17. století, přičemž původní románské přístavky v tomto místě byly zbořeny, a za jeho nástupce Questenberka byl přestavěn.³⁵ Vzhledem k tomu, že původní opatský dům na hraně svahu do Obory ve východním průčelí klášterního areálu byl obnoven opatem Janem Starústkou ve třetí čtvrtině 15. století a sloužil jako takový i nadále, přičemž byl podroben několika přestavbám, lze funkci Lohelova křídla spojovat spíše s provozem knihovny, než o ní uvažovat jako o opatově obydli. Čermákovo tvrzení, že Lohel roku 1594 „*položil na blízku bývalého opatství první základy k nápotomní tak velkolepé knihovně*“,³⁶ lze považovat za nepodložené, pouze by bylo možno uvažovat o ještě starším, víceméně provizorním prostoru někde v blízkosti opatského domu. Čermák věděl, že Lohelovo jméno je spojeno se vznikem knižní sbírky i staršího knihovního sálu, a patrně proto datum odvodil z datace nejstarších jemu známých svazků s Lohelovým supralibros. Tato informace však neprozrazuje nic o umístění knih.

³⁴ M. HORYNA, *Praha – Strahov. Č. p. 132–IV*, p. 37.

³⁵ ALOIS KUBÍČEK – DOBROSLAV LÍBAL, *Strahov*, Praha 1955, s. 52, 78.

³⁶ D. K. ČERMÁK, *Premonstráti v Čechách*, s. 59. Tento názor patrně převzal i P. KRÍVSKÝ, *Obnova*, s. 116; původ informace o umístění knihovny necituje. Časový údaj o založení knihovny získal Čermák patrně z knihy Gottfrieda Johanna DLABACZE, *Leben des frommen prager Erzbischofs Johann Lohelius, ehemaliger strahöwer Abtes*, Prag 1794, s. 18, který však opět neodkazuje k pramenům.

Dle mého názoru se lze přiklonit spíše k následující hypotéze: Jan Lohel začal systematicky s budováním knihovny (máme na mysli knižní fond) v první polovině devadesátých let 16. století. Se vzrůstajícím počtem svazků se rozhodl vybudovat pro jejich uložení knihovnu. Tomu odpovídá datace vzniku tzv. Lohelova křídla na počátku 17. století. Že nešlo o nové opatské obydlí (někdy je tento trakt nesprávně nazýván Lohelovou prelaturou či opatstvím), je zřejmé z polohy nové stavby. Byla obrácena ve dvou podlažích do zahrady a nacházela se v konventu, kde ovšem opat tradičně nesídlil. Nicméně doba vzniku Lohelova křídla je dle Horyny zcela nejasná a zjišťování stavebního vývoje je komplikováno dalšími přestavbami.

Z Questenberkových záznamů víme, že již v roce 1614 nechal vystavět školu poměrně nízkým nákladem 450 tolarů.³⁷ V roce 1627 však „*scholas ante annos aliquot aedificatas*“, tedy rozestavěnou budovu zbořil a téměř od základů znovu vystavěl „*cum atrio sive aula quae supra eandem est*“ za 2767 tolarů.³⁸ Tyto poznámky snad odkazují na několikafázovou přestavbu tzv. Lohelova křídla. Na podporu Horynova tvrzení lze dodat, že dodnes je zmíněná stavba na dvou místech sepnuta původními barokními táhly, která procházejí hlavní prostorou křídla (jak uvádí *diarium* opata Franka). Velikost místnosti mohla nepochybně pojmut tehdejší knižní fond. Pod tímto dnešním klášterním refektářem se však nachází půdorysně i stavebně identický prostor. Ten má sice dnes podobu *sally terreny*, je tudíž na východní straně zcela otevřen, jeho stavební podobu v minulosti však neznáme. Dalším důkazem o poloze staré knihovny je zmínka v klášterních letopisech, kde se praví, že knihovna byla obrácena k hořejší zahradě.³⁹

Téměř ve stejnou dobu, v roce 1626, opat Questenberk uzavřel smlouvu s Kašparem Bechtelerem, podle níž měl tento dvorní truhlář zhotovit police do knihovny.⁴⁰ Jde o prozatím nejstarší známou písemnou zprávu účetní povahy o knihovně. Zde můžeme opět jen hypoteticky předpokládat, že tyto regály nebo jejich část byly později využity, patrně v modifikované podobě, při pořizování knihovního interiéru pro Teologický sál.

* * *

Pokud bychom chtěli stručně nastínit chronologický pořádek osudů obnovené klášterní knihovny na Strahově, dobereme se následujícího shrnutí.

Je nesporné, že zakladatelem novověké klášterní knihovny byl opat Jan Lohel. Jeho první supralibros na strahovských vazbách pocházejí z roku 1593. Po vybudování tzv. Lohelova křídla v něm našla útočiště, snad na počátku 17. století, i knižní sbírka. V knihovních prostorách či v jejich blízkosti byla rozhodnutím opata Kašpara Questenberka umístěna i škola pro vzdělávání jinochů, rozestavěná v roce 1614 a dokončená přestavbou v roce 1627. V téže době nechal opat Questenberk vyrobit knihovní regály. V roce 1632 je vybavil malíř David Norbert Altmann z Eydenburku dřevěnými kartušemi, jejichž ikonografie odrážela devět základních tematických oddílů lohelovsko-questenberkovské knihovny.

Po vyloupení knihovny švédskou armádou v roce 1648, při němž došlo ke ztrátě odhadem poloviny až dvou třetin svazků, byla postupně knihovní sbírka doplňována a rozmnožována.

³⁷ SK, rkp. sign. DT II 24. Casparus A. QUESTENBERG, *Notae extraordinariarum expensarum abbatis strahoviensis* (dále NEE), f. 1v.

³⁸ NEE, f. 19r.

³⁹ AS II, p. 213: „...*bibliotheca hortum superiorem spectans*...“. Srov. též M. HORYNA, *Praha – Strahov. Č. p. 132–IV*, s. 39.

⁴⁰ M. HORYNA, *Praha – Strahov. Č. p. 132–IV*, s. 27.

Již tehdy patrně Altmannovy kartuše přestaly být ikonograficky aktuální. Velké akvizice v šedesátých letech zapříčinily nedostatek úložného prostoru pro knihy i jistou dezorganizaci, takže opat Frank přistoupil k novému uspořádání a zavedl jiný systém signování podle sedmnácti oddílů. Zároveň musel čelit potížím se statikou knihovny a její budovu zpevnit železnými táhly. Když byl opatem Jeronýmem Hirnhaimem na počátku sedmdesátých let 17. století vystaven nový knihovní sál, původní knihovní skříně byly rozebrány a snad po doplnění znovu nainstalovány do nových prostor, přičemž pro ně byly upraveny. Stará knihovna byla zrušena a v jejích prostorách byl zřízen priorát. V novém sálu byly opětně využity i kartuše s obrazy, protože knihovna byla reorganizována do původních devíti oddílů. O tom podává svědectví knihovní katalog z roku 1672, který navíc Frankův systém signatur vůbec nevyužil. Hirnhaim též nechal pro knihovnu postavit v roce 1678 knižní kolo, které se dodnes nachází v Teologickém sálu.⁴¹

V letech 1721–1722 opat Marian Hermann rozšířil knihovnu o několik metrů jižním směrem, v prostoru stavebně definovaném již Orsim. Nově připojený prostor nechal vybatvit štukaturou, která sice vycházela z formy už dokončeného prostoru, ale přesto obsahuje odlišnosti. Tehdy také zvýšil skříně o jeden až čtyři regály, přičemž těmi vyššími vyplnil prostor mezi klenbami. Tím došlo k nepravděpodobnosti mezi horní a dolní, tedy původní částí regálů. Horní část regálů tehdy částečně zakryla spodní část štukatury, protože přesáhla římsu, jíž byla výzdoba klenby na spodním okraji zakončena. Zároveň Siard Nosecký začal s výmalbou štukových kartuší freskami, což bylo dokončeno v roce 1727.⁴²

Akvizice předcházející rekonstrukci způsobily, že obrazy v dřevěných kartuších přestaly odpovídat uložení knižních sbírek v regálech. Proto byla jejich výzdoba zakryta; staly se pouhým dekorativním prvkem, integrálně zasazeným do nově pořízené řezbářské práce, na míru zhotovené pro upravené regály. Tematické dělení přebraly nápisy, umístěné na řezbě pod kartušemi. Až někdy poté byly původně červené skříně přemalovány šedou barvou, která byla odstraněna teprve při restaurování v devadesátých letech 20. století.

To vše zapříčinilo, že o ikonografii a úloze původních obrazů v kartuších nevěděl ani knihovník Dlabáč, ani jeho následovníci. Původní malby v kartuších byly odhaleny a obnoveny až v devadesátých letech 20. století, což umožnilo na základě výkladu poznámky ve strahovském svazku sign. BY III 25 přisoudit jejich pravděpodobné autorství a určit i dobu jejich vzniku. Původ knihovních skříní a část jejich výzdoby tak lze hypoteticky datovat do doby ještě před švédským vpádem, k roku 1626, respektive před 16. květen 1632.

⁴¹ Bohuslav KOUTNÍK, *Strahovské knižní kolo*, Časopis československých knihovníků 5, 1926, s. 136–140.

⁴² Datace na základě dvou chronogramů v sále, sřov. P. KNEIDL – P. PREISS – A. ROLLOVÁ, *Strahovská knihovna*, s. 74.

Some considerations on the beginnings of restored monastery library at Strahov and its interior in the Early Modern Period

SUMMARY

Based on analysis of written and iconographical sources, the author attempts to interpret when and where the monastery library of the Royal Canonry of Premonstratensian at Strahov, Prague was restored and located by the Abbot John Lohel (1586–1612). He also describes a development of the library interior up to the beginning of the 2nd quarter of the 18th century.

The Abbot Lohel restored the Strahov book collection (the first obvious testimony appears in 1593), which was placed to a wing that he himself ordered to be constructed by the south-west corner. In 1627, the library was re-constructed by the Abbot Caspar Questenberg (1612–1640); and from that time, the first report about bookshelves is also preserved. According to a note dated 1632 in one book of the library, the Prague painter David Altmann of Eydenburg decorated the library with painted wooden cartouches referring to library's nine thematic sections. In 1648, the library was plundered by the Swedish army. Though the majority of volumes was stolen, some 400 items have preserved. An increasing number of newly acquired books in the 1660s as well as a bad structural condition of the library resulted in a construction of a new library hall (today the Theological Hall), where the old bookshelves were transferred to. A new library catalogue of 1672 positively refers to nine thematic sections of the old library, and Altmann's painted cartouches were placed again on the bookshelves. In the 1720s, the Abbot Marian Hermann (1711–1741) enlarged the library hall and adapted the bookshelves to its new size. As a result of permanent accrual of volumes and a new layout of the library, the Abbot Hermann ordered the paintings in wooden cartouches to be overlaid by a grey colour. Subsequently, the paintings were substituted by inscriptions referring to the up-to-date adjusted arrangement of a book collection. Owing to this, the researchers were not able to explain properly the record about Altmann's authorship of 1632. The original iconography of the wooden cartouches was revealed only in the 1990s when the Theological Hall was completely renovated.

Translated by the author